

SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA

BALASSI KÖTETKOMPOZÍCIÓJÁNAK REJTJELMEI

Balassi költői szándékáról, verseskönyvét jellemezve, Rimay János summásan így vélekedett: „Ad calcem operis Julia ipsius est addita...”, azaz: verseinek céljává Juliáját tette meg.¹ Ez pedig azt jelenti, hogy Balassi összes világi versét az általa Juliának elnevezett Losonczy Anna iránti szerelmének rendelte alá. Így jött létre az az epikus keretbe foglalt versciklus, amelynek kétszer 33 éneke valóban e szerelem történetéhez fűződik.² A Balassiéhoz hasonló döntésre a magyar irodalom történetében két évszázaddal később is sor került. Csokonai Vitéz Mihály az általa Lillának elnevezett Vajda Juliánnába szerelmesen hozta létre a Lilla-versek gyűjteményét: *Lilla. Érzékeny dalok III könyvben* (Nagyvárad, 1805). Ebben az egyes könyvek 19, 18 és 22 verset foglalnak magukba. (A 60 versre tervezett kötetből, a cenzúra miatt, kimaradt a II. könyv záróverse, a *Feredés*.) Ismert dolog azonban, hogy az e versgyűjteményben megjelent dalok többsége eredetileg nem Lillához, hanem másokhoz íródott. Csokonai mindent a Lilla-szerelmnek rendelve alá, átírta régebbi szerelmeihez szóló verseit, megváltoztatta a bennük lévő neveket, s így azokból is Lilla-versek lettek.³ Feltételezésem szerint Balassi is hasonlóképpen járt el, amikor kötetét összeállította. Nála az az egyedi, hogy ugyanabba az aszszonyba szeretett bele másodszor, akihez már tíz évvel korábban is írt verseket. Balassi azért választotta ki magának Cristoforo Castellettinek 1587-ben, Velencében kiadott *Amarilli* című pásztordrámáját, mert a belőle készített *Szép magyar komédiával* azt akarta sugallni Losonczy Annának, hogy velük is megeshet az újbóli egymásra találás. Az olasz mintában az egykori szerelmesek tíz év megszakítás után lesznek újra egymáséi. Az 1578 körüli Anna-versek óta 1588-ig épp tíz esztendő múlt el. Az olasz eredetiben Licori bujdosása közben Amarillire változtatta nevét, Tirsi pedig Credulóra. Balassi latinizálta a neveket, de nála nem Lycoris és Amaryllis, hanem Angelica és Julia lett a főszereplő nő két névalakja. A pásztori környezetbe nem illett volna az Anna név, ezért választotta a hozzá közeli hangzású Angelica (Ángyélika) nevet.⁴

¹ RIMAY János *Összes művei*, összeáll. ECKHARDT Sándor, Bp., 1955, 39.

² Gyarmati BALASSI Bálint *Énekei*, szöveg és dallamok gond., jegyz. KŐSZEGHY Péter, SZABÓ Géza, Bp., 1986; BALASSI Bálint *Verséi*, szöveg gond., jegyz. KŐSZEGHY Péter, SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, Bp., 1994 (Régi Magyar Könyvtár: Források, 4).

³ CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Lilla*, VARGHA Balázs tanulmányával, Bp., 1979, 210.

⁴ *L'Amarilli pastorale di Cristoforo CASTELLETTI. Nuovamente dall'istesso autore accresciuta emendata, e quasi formata di nuovo.* In Vinegia Presso Gio. Battista Sessa, et fratelli. MDLXXXVII; Gyarmati BALASSI Bálint, *Szép magyar komédia*, szöveg gond. és jegyz. KŐSZEGHY Péter, SZABÓ Géza, utószó KŐSZEGHY Péter, Bp., 1990, 74. – Angelica Boiardo és Ariosto Orlando-eposzainak hősnője, a Julia név pedig Joannes Secundus elégiáinak három könyvéből való.

Amikor Balassi 1588-ban hozzálátott kötete összeállításához, úgy akarta már meglévő verseit sorba rakni, hogy korábbi szerelmeiről is mutasson valamit, ám végső soron minden Juliára irányuljon. Célja érdekében a régiek mellé még új verseket is írt. A kettős névhasználatot (valódi és költői név) és a kötetkompozíció ebből adódó kétszer 33-ra való tagolásának ötletét valószínűleg Castelletti pásztordrámája adta. (Régi énekeinek Annáját a versfők miatt nehéz is lett volna Juliára változtatnia.) A versek sorszámozásának és a hozzájuk párosuló beszédes címek adásának gondolatát valószínűleg Joannes Bonifonius *Pancharis*-ből vette át Balassi. Ennek a francia neolatin költőnek 1587-ben, Párizsban kiadott, mondatnyi címekkel ellátott csókciklusa 32 számozott és egy számozatlan, 33. versből áll.⁵

1588 végéig össze is állhatott a két egyenlő részre osztott versciklus, amelyet Balassi a házasságáig szerzett 33 verssel szimmetrikusan, 66 versre kerekített. Volt miből alakíthatnia, hiszen több világi verssel rendelkezett, mint amennyire a megkomponált gyűjteményhez szüksége lett volna. 1589 elején azonban kiderült, hogy Losonczy Anna kezét nem nyerheti el, mert az máshoz megy feleségül. Ekkor tíz verset kiemelt a második 33-as versfüzérből, majd a komédiából áttemelt két verssel, az LVIII. sorszámnál lezárta a Julia-ciklust. Nem mondott le eztán sem kompozíciós tervéről, hanem a kötetet a megváltozott helyzet szerinti lírai önletrajzzá alakította. Sőt ekkor merülhetett fel benne a 3×33-asra bővíthető, számmisszintikailag is megszerkesztett kötet terve, ahol az istenes énekek képezték volna a harmadik részt. Ekkor azonban még csak tíz istenes éneke volt készen, viszont 1589 során újabb verseket is szerzett, mégpedig idő- és helymegjelöléssel a záróstrófájukban. Így jutott el a 63. versig. Furcsa, hogy amikor a Julia-ciklusban Balassi már a maga által kifejlesztett belsőrimes Balassi-strófát alkalmazza szinte végig, egy-két kivétellel, akkor pontosan az utolsó három versnél tér vissza régi versformáihoz, a közönséges 4×12-eshez, és bizony még sormetszethibák is akadnak bennük. Talán felvethető az is, hogy a „De mit gyötresz...”, a „Pusztában zsidókat...” és az „Óh, én édes hazám...” kezdetű versek, amelyekkel a ciklus zárul, eredetileg jóval 1589 előtt keletkeztek. Balassi a kötet összeállításakor alakított rajtuk annyit, amennyit az aktualitás megkívánt. A zárókönekhez datált záróstrófa is került.

Balassi a nagyciklus első felében, vélhetőleg, rendre elhagyta régi verseinek záróstrófáit, s csak kettőnél őrizte meg őket; talán nem minden ok nélkül. A XXIV. ének záróstrófája így szól: „Ezerötszáz és hetvennyolc esztendőben, Egy szerelmes helyen hogy volnék rejtőkben, Az adá virágát akkor én kezemben, Két Istentől kérek gyakran könyörgésemben.” A XXVII. zárása pedig ez: „Ezerötszáz és hetvennyolcnak végében, Hogy volna szeretőm énhozzám kétségben, Úgy szedém ezt egyben; Nevét megtalálod versek elejében.” Nos, 1578 végén Balassi Bálint éppen 24 éves volt, Losonczy Anna pedig nagy valószínűséggel 27. A nagyciklus második fele a XXXIV. verssel kezdődik, s

⁵ Joannes BONEFONIUS ARVERNUS, *Basiorum liber. qui inscribitur Pancharis*. Paris, 1587 (editio princeps). Példák a verscímekekre: *Basium I. Quo petit, ut Pancharis ipsi basius animam exfugat; Basium V. Praemonet animum suum, ut caute cum Pancharidae agat; Basium IX. Vult, ut Domina assidue ipsum exosculetur.*

Balassi 1588 végén töltötte be 34. évét; a Julia nevét először említő vers pedig a XXXVII. számú, amely Losonczy Anna 1588-as életkorával vág egybe.⁶

Az „Óh, én édes hazám...” kezdetű cikluszáró vers kapcsán feleleveníteném Klanczay Tibor nagyon valószínűnek látszó nézetét, amely szerint ennek a versnek az eredetije valójában azonos azzal az „Eger vitézeknek ékes oskolája” kezdetű verssel, amelyre Rimay mint elveszetre utalt előszavában.⁷ Arról van itt szó, hogy amikor Balassi 1584-ben elment Egerből, akkor az ottaniaktól búcsúzva írta meg ezt a verset. Tehát a Rimay által idézett kezdőstrófa után azok következtek, amelyeket ma is ismerünk. Balassi ezt a verset egy fokkal feljebb emelte azáltal, hogy áttette az indítást a hazára, s az egriek már csak egy olyan strófával következnek, hogy „Egriek, vitézek, végeknek tüköri”, vagyis a második helyre kerültek. (1589-ben az egriektől való búcsúzás kissé indokolatlan is, hiszen saját várát, Liptóújvárt hagyja maga mögött.) E vers végét viszont aktualizálta a költő, a „Sőt te is, óh, én szerelmes ellenségem” kezdetű strófától kezdve. Sajnos épp innenől hiányos a vers befejezése, s csak a versek elégetését kívánó strófát őrizték meg az *Istenes énekek* – a szerelmi vonatkozású strófákat rendre elhagyó – nyomtatott kiadásai.⁸

Balassi 66 versből álló versciklusán a Célia-versek gyűjteménye kívül esik. Ugyanez a helyzet a kilenc török bejttel, és az „Ímé, ez szívembe” kezdetű töredékkel. Nem illeszthető sehová sem az 1593-ban Balassi által leírt *Saját kezű versfüzér* öt strófájából az első és az ötödik. Az *erdélyi asszony kezéről* címet viselő első darab esetleg már a Fulviáról írottak közé tartoznék, hiszen az az érdekes ebben az öt strófában, hogy egy a Julia-versek, kettő pedig a Célia-versek közül való, az utolsó pedig összefoglaló három szerelmet. Tehát azt lehetne mondani, hogy a legfrissebb, a legújabb, az erdélyi asszony lenne maga Fulvia. (Ezt a feltevést az is erősítheti, hogy míg ezen a kéziratlapon az öt vers közül a belső háromnál szóáthúzásokkal tarkított szerzői javítások láthatók, addig az elsónél és az ötödiknél ilyenek nincsenek, vagyis ezek új voltak miatt nem szorultak átdolgozásra.)

Nagyon érdekes, hogy a Célia-versek közt található az *In eandem fere sententiam* címet viselő kis strófacskák.⁹ Véleményem szerint ezek valójában verstörmelékek. Olyan strófák, amelyek máshová nem kellett. Sok olyan vers is lehetett, amelynek volt a szerzés körülményeire utaló záróstrófája, s ezen strófákat a szerző a kötetkompozíció kedvé-

⁶ Losonczy István, esküvői meghívója szerint, 1543. április 29-én vette feleségül Pekry Annát, Országh László özvegyét. Előbb Fruzsina született (Nagy Iván szerint 1544-ben), s csak ezt követően Losonczy Anna, azaz az 1545–1552 közötti esztendők valamelyikében. (*Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából*, IV, 1542–1547, szerk. KARÁCSONYI János, KOLLÁNYI Ferenc, Bp., 1909, 237.)

⁷ KLANICZAY Tibor, *Hozzászólás Balassi és Rimay verseinek kritikai kiadásához*, MTA I. OK, 11(1957), 319–320; RIMAY, i. m., 43.

⁸ XXVIII. basiumában BONEFONIUS is fenyegetőzik versei elégetésével, majd mégis megtartandónak véli őket. („Quin vos quin potius subite flammis, Quin vos quin potius valere in ignes, Camoenae mihi non bene auspicatae.” „Quin vos vivite clara Pancharillae Meae nomina, vivite, o, Camoenae, Nec incendia nec timeate flammis.”) – 1997. november 26-án az MTA Irodalomtudományi Intézetében erről a Balassi-versről tartottam előadást („...óh, én szerelmes ellenségem”: Balassi új életre hozott búcsúéneke).

⁹ Joannes Secundus versei közt vannak *Disticha, quaedam in eandem fere sententiam* (néhány disztichon csaknem ugyanazon érteleme) címűek.

ért elhagyta. A szerelemfelfogással összefüggő dolog a következő érdekesség. A „Siralmas nékem idegen földön” kezdetű XIII. vers oly fejlett rímtechnikával készült, hogy csakis a vele azonos versformájú énekkel lehet időben egyeztetni, mégpedig az 1591-ben, az Óceánium mellett írott „Kegyelmes Isten” kezdetűvel. Elgondolkodtató, hogy Balassi már régen túl van a női versen, mégis ekkor effélet szerzett. De ő is tisztában volt azzal, hogy kötetkompozíciója második részében nem lehet helye ennek a versnek, és bár semmiképpen sem mutat olyan alakot, amely az első 33 vershez illene, mégis közéjük helyezte el ezt, nagyon stílusosan. Tehát egy sereg olyan probléma van a kötetkompozícióban, amelyekre talán éppen a Célia-versek kapcsán lehet választ adni.

Arra a kérdésre, hogy valójában ki is volt Célia, először Szilády Áron, Balassi verseinek első közreadója próbált meg választ adni. Véleménye szerint a Juliát és Céliát összehasonlító IX. Célia-ének kettejüket „oly hasonlóknak, egyenlőnek mondja, hogy szinte kételkedni sem hágy azonosságuk felől.” Majd még hozzátette: „Mintha a Coelia névnek csak azért kellene szerepelni, mivel az LVIII. [ének] végső sorában azt fogadja a költő, hogy Juliát immár többé nem említi versül [...] s aligha tévedünk, ha a változó név alatt is Losonczy Annát sejtjük.”¹⁰ Eckhardt Sándor, aki kutatásaival eddig a legnagyobb mennyiségű adatot szolgáltatott Balassi Bálint életútjának megismeréséhez, a lengyelországi Dembnóban találta meg jelöltjét, Wesselényi Ferencné Szárkány Anna személyében. Ő eredetileg a „Két szemem világa...” kezdetű Célia-vers harmadik strófájára építette hipotézisét. E strófa második sora a Balassa-kódexben így olvasható: „Cseng szép magyar szózat, vígan sétál sok vad, reggel, hogy elmúlt éjfél”. Eckhardt Sándor pedig ehhez a következőket fűzi: „Tehát ha a vers után indulunk, Coelia környezetében, a völgyekben magyarul énekeltek. Az is lehet, hogy a szép magyar ének Balassi nyolc katonája ajkáról csendült fel, de valószínűbb, hogy valamelyik magyar úr vára alján, a magyar várnép dalától visszhangzott a lengyel Kárpátlejtő egyik szép völgye s ez ragadta meg Balassi költői lelkét. A Coelia-énekek így alighanem Wesselényi Ferenc dembnói várában keletkeztek, ott Békes Gáspárné körül élt az a szép teremtés, aki elfogadta Bálint udvarlását. ... Sőt, ha szó szerint vesszük Balassi célzását, hogy Coeliának és Júliának nevéen, szaván, természetén, kerek ábrázatján kívül »módja« is teljesen ugyanaz volt, talán éppen magára Wesselényinére kell gondolnunk, akit csakugyan Sárkány Annának hívtak...”¹¹ Varjas Béla már 1944-ben észrevette, hogy a magyar szózat a másoló tévedése, s hogy valójában madárszózat a helyes olvasat; javítását az 1952-ben előkerült *Saját kezű versfüzér* fényesen igazolta.¹² Véleményem szerint a „Kinek módján, nevéen, szaván, szép

¹⁰ Gyarmathi BALASSA Bálint *Költeményei*, szerk., jegyz., bev. SZILÁDY Áron, Bp., 1879, 325–326. – A Caelia név így, latinosan szerepel a Balassa-kódexben, csak Balassi *Saját kezű versfüzérében* olvasható leegyszerűsítve Celiának, azaz Céliának.

¹¹ ECKHARDT Sándor, *Balassi Bálint*, Bp., é. n., 170–177; a későbbiekben bizonyossággá érlelődött e feltevés: Uő., *Az ismeretlen Balassi Bálint*, Bp., 1943, 195–200; BALASSI Bálint *Összes művei*, összeáll. ECKHARDT Sándor (a továbbiakban: BÖM), I. Bp., 1951, 258–259, 380.

¹² *Balassa-kódex*, bevezetéssel és jegyzetekkel közléteszi VARJAS Béla, Bp., 1944, 124, 7. jegyzet: A természet hajnali ébredését, ujjongását leíró szakaszban kissé meglepő a „Magyar szózat” emlegetése. Egészen megbontja és mesterkéltté teszi ennek a tiszta természeti képnek a harmóniáját. Aligha tévedünk, ha azt hisszük, hogy Balassa itt nem a „magyar szózat”-on, hanem a „madár szózat”-on gyönyörködött el s csak a

termetén jut eszembe énnékem Régi nagy szerelmem...” verssorban nem a szerető keresztnevére utal a költő, hanem annak jó hírnevére (lásd „az jó hírért, névért s az szép tisztességért” fordulatot). Balassi 1590 tavaszán valóban kapcsolatba került Wesselényi Ferencel, aki Báthory halála után, egyedüli magyarként, Lengyelországban telepedett le, s Dembnóban várkastélyt és birtokokat is szerzett. Balassi ekkoriban főként azzal volt elfoglalva, hogy miként vehetne részt a lengyelek tervezett török elleni hadjáratában, s ezért kereste Wesselényi Ferenc pártfogását. Ez okból fordult meg a magyar főúr dembnói várkastélyban és Krakkó főterének egyik sarkán álló palotájában, az úgynevezett Kosos-házban. Balassinak két 1590. május 9-én, Dembnóban datált levelét ismerjük, amelyeket Zamojski kancellárhoz írt.¹³ Huzamos dembnói tartózkodására nincs adatunk. Szárkány Anna sem volt folyamatosan otthon, mert 1590 elején kecskeméti birtokúgyeit intézte, s ezért a Turóc vármegyében lévő Tótprónára is el kellett utaznia.¹⁴

Célia kilétének keresésekor – mivel a Célia-énekek bevezetése és eleje, sajnálatos módon, hiányzik a Balassa-kódexből – csak belső érvekre lehetett építeni. Eckhardt Sándor abból a feltevésből indult ki, hogy a Célia-énekek Balassi 1589-es kibujdosása után születtek, Lengyelországban. Ottlétére azonban csak a két utolsó Célia-ének utal. A IX.-ben, Cupidóról szólván, ezt írta a poéta: „Hazámbúl kiüzel, ide is rám jüvel” és „Dühös elégedjél, amint kikergettél éngemet szép hazámbúl.” A X. számú kettős ének pedig egy citerás lengyel lányról, illetve egy ugyancsak lengyel cortigianáról, Hannuska Budowskionkáról szól. Önmagukban ezek még nem bizonyíthatják a feltevés helyességét, hiszen a verseskötönyv 1589 előttinek tartott énekei között is vannak olyanok, amelyek a hazától való távollétről beszélnek. Így az előbb említett XIII. számú, „Siralmas nekem idegen földön már megnyomorodnom” kezdetű, amely egy szép leány nevében íródott; a XLIV. pedig a poéta nevében, amikor a darvakhoz szól: „Bujdosom, mint árva, idegen országba, veszettül, mint szarándok.” Nem kell tehát mindenképpen valós életrajzi utalást keresnünk a bujdosás emlegetésekor, lehet ez egyszerű toposz is. Balassi gyakorta megfordult Erdélyben is, amely a királyi Magyarországról nézve másik ország volt. Lengyel Zsuzsánnákkal és cortigianákkal pedig 1589 előtt is találkozhatott Balassi, nemcsak

másolók tollán lett a „madár szózat”-ból „magyar szózat”. STOLL Béla, *Balassi Bálint ismeretlen versrészletei*, MNy, 1952, 166–170.

¹³ Homonnay István a török ellen készülő Balassinak 1590 elején azt írja, hogy kocsit és lovakat küld neki. (LAJDA József, *A br. Sennyei-család levelestárából*, V = *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez*, V, 1900, 47. Csak a levél regesztája van meg.) Balassi 1590 tavaszán írt toborzó levele Kürtössy Zsigmondhoz: V. KOVÁCS Sándor, *Balassi Bálint ismeretlen levele*, ItK, 1961, 445. Lásd még GÖMÖRI György, *1590-es lengyel feljegyzés Balassi Bálintról és katonáiról*, ItK, 1996, 112–113. Balassi levelei Zamojski János lengyel főkancellárhoz: Dembno, 1590. május 9. BÖM I, 39. és 40. sz. levél. A krakkói főtéren lévő Kosos-ház Szent Anna utcai falán 1995 januárja óta áll Balassi Bálint bronz domborművé emléktáblája. Bronislaw Chromy alkotása.

¹⁴ Tótpróna, 1590. január 8. Báthory István országbíró előtt Zarkány Anna, Wesselényi Ferenc felesége elismeri, hogy anyja azon összegnek egy részét, amelyet Wízkelety Györgynek és Jakabnak kellett volna Kecskemét, másként Aranyhomokáért fizetnie, elengedje; meghagyta a város lakóinak, hogy őt és férjét földesuruknak elismerjék. – Tótpróna, 1590. március 11. Báthory István országbíró előtt Nyári Kristina lemond azon összegről, amelyet leánya, Zarkány Anna, Wesselényi Ferencné fizetni tartoznék a Wízkeletyektől megváltott kecskeméti birtokrész árához való hozzájárulás címén. (BARTHA SZABÓ László, *Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig*, Bp., 1938, 423, 1720. és 1721. lécél.)

Krakkóban, hanem az elzalogosított szepesi városokban is. A X. Célia-ének ugyanolyan ellenpontként került a záró helyre, mint a bécsi kurtizánokról, Zsuzsánnáról és Anna-Máriáról való vers a Julia-énekek után a LX. szám alá. Ez az 1589-ben, Pozsony városából kimentében szerzett éneke is talán évekkal korábbi bécsi kalandot elevenített fel, vagy egyszerűen csak valamely irodalmi minta alapján írt, fiktív élmény lehet.

Eckhardt Sándor Célia azonosításához még néhány további támpontot talált. A kesergő Céliáról szóló VII. ének valóságos eseményre is utal: Célia keservesképpen „sírt öcsese halálakor”. Eckhardt szerint Szárkándy Anna Zamojski lengyel kancellár és Báthory Griseldis leányának halálát siratta, aki 1590. március 28-a előtt halt meg. Griseldis néhány nappal korábban, március 14-én Zamošóban, három nappal leánya születése után halt meg himlőben. Szárkándy Anna azonban nem volt rokonságban Zamojskiékkal, csak keresztanyja lett volna lányuknak.¹⁵ Tehát azok az érvek, amelyekre Eckhardt Sándor Céliának Szárkándy Annával való azonosítását alapozta, vagy nem állják meg helyüket, vagy nem eléggé meggyőzőek, mégis e kellően nem bizonyított állítás tényként él a mai napig a szakirodalomban.¹⁶

Eckhardt Sándor eddig felsorolt érveit nagyban alátámasztotta a Balassa-kódexről vallott általános vélemény is, amely a következő. Balassi „maga kezével írott könyvét” feltehetőleg 1589-ben, kibujdosása előtt zárta le. Mivel 66 versből álló gyűjteménye az „Óh, én édes hazám...” kezdetű énekkel ér véget, a feltételezés az volt, hogy a kódexben ez után következő Célia-énekek csak később, a lengyelországi tartózkodás idején születtek, s így az ősmásolatba még nem kerülhettek bele. Eszerint egy későbbi, 1610 körül dolgozó másoló szerezte meg ezeket és helyezte őket a többi, már meglévő után.¹⁷ Valóban van példa arra, hogy némelyek levélben kérnek egy-egy olyan verset lemásolásra, amelynek létezéséről tudnak. Mégis valószínűbbnek tartom, hogy a Célia-versek is ott

¹⁵ SZABÓ T. Attila, *A Wesselényi-levéltár és XVI. századi magyar iratai*. Levéltári Közlemények, 1938, 232. Wesselényi Ferenc 1590. március 28-án, Varsóból írja feleségének, Szárkándy Annának Dembnóba: „...a cancellárius leánya megholt, immár sem gyermek, sem koma.” *Erdélyi országgyűlési emlékek*, III. szerk. SZILÁGYI Sándor, Bp., 1877, 272.

¹⁶ Céliának Szárkándy Annával való azonosítását már egy 1985-ben írt, de – szándékom ellenére – meg nem jelent, s a Reneszánsz-kutató Csoport szűkebb körében ismertetett kéziratomban megkérdőjeleztem. Az 1986-os Balassi-kiadás jegyzeteiben ez a nézetem, argumentáció nélkül, ismertté vált. Úgy gondolom, hogy e mostani írásomban, amely az 1994-es Balassi-konferencián hangzott el, nem kell reflektálnom az azt követő két publikációra, hiszen a magamé időrendben korábbi azoknál, sőt azok előzményének is tekinthető. Vö. KŐSZEGHY Péter, *Ki volt Balassi Céliája? = Klaniczay-emlékkönyv: Tanulmányok Klaniczay Tibor emlékezetére*, szerk. JANKOVICS József, Bp., 1994, 250–255. A tanulmány 16. jegyzetében Kőszeghy Péter így hivatkozik egykori kéziratomra: „Szabó Géza már korábban hangot adott annak a véleményének, hogy a Célia-versek nem Lengyelországban íródtak. Noha gondolatmenetemet tőle függetlenül alakítottam ki, s Célia-jelöltjét [...] sem tudom elfogadni, merész elképzelései nyilván hatottak rám, s tény, hogy az alább említendő csillag–Célia motívumra elsőnek ő hívta fel a figyelmet.” – GÖMÖRI György, *Anna örök, azaz még egyszer Balassi Bálint Céliájáról*, Kortárs, 1994/6, 93–98; *ua.* = G. Gy., *A bujdosó Balassitól a meggyászolt Zrínyi Miklósig: Tanulmányok*, Bp., 1999, 49–61.

¹⁷ KLANICZAY, *Hozzászólás...* i. m., 267, 281; VARJAS Béla, *A magyar reneszánsz irodalom társadalmi gyökerei*, Bp., 1982, 342–343.

voltak Balassi kéziratában az ösmásoló előtt.¹⁸ Alig hihető ugyanis, hogy Balassi 1584 végétől 1589-ig éppen 33 éneket szerzett volna, az addigra elkészült tíz istenes éneken kívül. A Balassa-kódex számozása szerinti LXXIII. ének után (valójában a LXIV.-nek kell lennie) bemásolt kilenc török bejt (bennük az LVIII. ének óta nem említett Julia nevével!) bizonyítja, hogy voltak olyan versek is, amelyek a 66 éneket számláló kompozícióba valamilyen oknál fogva nem illettek vagy nem fértek bele. Balassi czecket sem hagyta veszendőbe menni, s a kihagyott verseket is gyűjteménnyé rendezte. Ennek érdekében akár újabb verseket is írhatott, némelyeket viszont át kellett formálnia. Véleményem szerint így állt egybe a tíz számozott versből álló Célia-ciklus is. Még így is akadáhatott néhány olyan ének, amely továbbra is kimaradt, mint például az „Ímé, ez szívembe...” kezdetű verstördék; vagy az az ének, amelyből *Az erdélyi asszony kezéről* címet viselő epigrammatikus vers származik. Ennek és a *Saját kezű versfüzér* további négy strófájának titulussai jól mutatják, hogy a poeta miként változtatott versei korábbi jelentésén.

Balassi krakkói napjairól egy öccsének írt levélben számolt be. E soraiban katonai ambíciói fogalmazódnak meg: „Ne véljen, uram, senki oly bolondnak, hogyha ott kinn tisztességesen szolgáltatódnak vélem, hogy örömesben az szolgálatban, mint az versfargásban nem foglalnám elmémet. De ha nem szolgáltatódnak, medgyek? Az hibbei bíróságot végyem-é fel? Nem illik. Megházasodjam-é? Annak ellent mondtam. Azért, uram, így lévén a dolog, hogy meg sem házasodhatom, s az szolgálatra sem lévén hivatalom, nem jobb-é, itt kisebb bosszúsággal s elmémnek vékony törődésével, urakkal s hercegekkel való nyájasságban az időmöt elmúlatnom, mint otthon csak az sanyarságban és morgoldásban? Bezzeg ha valamely szorgos gondot bíznanak reám, mint Tatát vagy Palotát, ahol kínkíntelen distrahálnom kellene az elmémet az virtus gyakorlására, elhadnám Krakkót érette, s úgy el is távoztathatnám az emberek rágalmozását, mert a mindennapi munka és fáradság az testet is megszeliidítené, az gondviselés pedig az elmémet is megnyehíthetné az hivalkodásban...”¹⁹

Eckhardt Sándor a levélhez fűzött jegyzetében a versfargás említését a Célia-énekekre való célzásnak tartotta. Véleményem szerint Balassi ebben az időben istenes énekeit írogatta. Legalábbis ezt valószínűsíti a Balassa-kódex 99. lapján lévő befejezetlen megjegyzés is arról, hogy Balassi nem adja ki addig elkészült énekeit a kezéből, „meddig több psalmust nem fordít meg azokhoz. Azért evilági éneket, a Jepthes históriájától elválva [= eltekintve], ki még nem kész, [többé nem szerez].” E zárójeles kiegészítés kívánczik a megszakadt mondat végére, hiszen az a kevés adat, amelyet az 1590–91-es időközben Balassiról tudunk, mind arra mutat, hogy főként vallásos elmélkedésekkel volt elfoglalva. Amikor kiderült, hogy a lengyelek mégsem indítanak háborút a török ellen,

¹⁸ Bathhány Ferenc 1604–1605 közt írt udvarló leveleiben a Célia-versekből is idézget (ECKHARDT Sándor, *A körmendi Balassi-émlékek*, EPhK, 1943, 26–48). Ezek és a nagyciklusból való citátumok is minden esetben azonos hibákat mutatnak a Balassa-kódexével. Ez azt jelenti, hogy az 1610 körüli másoló, aki a Balassa-kódex előzményét Rimay és mások verseivel kibővítette, Balassi versgyűjteményét ma ismert formájában kapta kézhez.

¹⁹ Balassi Bálint levele Balassi Ferenchez, Krakkó, 1590 körül. A levelet Rimay János idézetéből ismerjük (BÖM I, 379–380, 42. sz. levél).

Balassi elhagyta Krakkót, de mivel nem kapta meg a vágyott magyarországi várkapitányságot sem, nem hazafelé vette útját, hanem északra, a tenger felé. Braunsbergi időzése és az 1591-ben, valahol az Atlanti-óceán partja mellett szerzett éneke is ezt tanúsítják. Tudjuk, hogy Rimay Jánosnak három verset is küldött a prusországi Braunsbergből 1591 elején.²⁰ Ezek azonban minden bizonnyal zoltárparafrázisok és istenes énekek voltak. Balassi 1592-ben térhetett vissza a szerelmi lírához a Fulvia-szerelmem ígézetében. E hosszúra nyúlt bevezető után immár térjünk át a Célia név rejtélyének vizsgálatára.

A Balassa-kódexben a XXXIII. és XXXIV. versek közötti prózai szöveg második fele így szól: „Ezek után immár akik következnek, azokat mind, kiket házasságába, kiket a feleségétül való elválása után szerzett; jobb részre a virágénekeket inkább mind Juliárúl, mely nevére azért keresztelte az szerelmesét, hogy a régi poétákat ebben is kövesse; kik közül Ovidius Corinnának, Joannes Secundus Juliának, Marullus Ncaerának nevezte szeretőjét.” Ebből a felsorolásból feltűnően hiányzik még egy poétának és szeretőjének neve. Hozzá kellene még tenni: Angerianus Caeliának nevezte a szeretőjét. Ez a hiány annál is inkább meglepő, mert a Julia-énekek közül kilenc éppen Angerianus nyomán készült (XLI.: *De Caelia venante*, XLII.: *De Caelia et Amore*, XLIII.: *Ad Caeliam*, XLV.: *De se ipso dialogus*, XLVI.: *De Amore*, XLVII.: *De suo amore aeterno*, XLVIII.: *De Caelia*, L.: *De Caelia et Amore*, LIII.: *Caelo comparat amicam*).²¹ A Julia-énekek között egyiknek sem volt mintája Ovidius, Joannes Secundus vagy Marullus valamelyik verse. Így tehát Angerianus neve elhallgatásának bizonyára oka van.

A Célia-énekeknek a kódex csonkasága miatt elveszett elején valószínűleg volt egy rövid prózai bevezető szöveg is. Ebben az előbbieken hiányolt Angerianus nevének vélhetőleg szerepelnie kellett a Célia név kapcsán. A furcsaság csak az, hogy a Célia-énekek között csupán a IV. számúnak volt Angerianus-vers az irodalmi mintája (*De Caeliae balneo*). Ez a vers így az előbbieken felsorolt kilenc Angerianusból fordított Julia-ének közé kívánkozna, tizediknek.

Balassi a házasságkötése körüli időben ismerhette meg Angerianus *Erotopaegnion*ját, hiszen a *Poetae tres elegantissimi* című verseskötet 1582-ben jelent meg Párizsban, s 1584-ig szerzett 33 éneke között már szerepel három Marullus-vers fordítása is (X.: *De perfidia puellari*, XII.: *Ad Manilium Rhallum*, XVII.: *Ad Neaeram*). Joannes Secundus XIX. basiumának hatása pedig a XV. énekben tapintható ki (Secundus a *Csókok könyvében* Neaerának nevezte szerelmét).²² Elképzelhető az is, hogy Balassi Marullus verseit egy korábbi kiadásból már 1582 előtt megismerte.

Balassi az előbbieken idézett, XXXIII. vers utáni prózai jegyzetben azt mondja, hogy házassága idején is verselt: „Ezek után immár akik következnek, azokat mind, kiket házasságába, kiket a feleségétül való elválása után szerzett...” Az lenne a meglepő, ha Balassi házassága idején vagy az azt megelőző udvarlás során nem írt volna feleségéhez

²⁰ Balassi Bálint levele Rimay Jánoshoz, Braunsberg, 1591. január (BÖM I, 381, 43. sz. levél).

²¹ Angerianus Balassi által irodalmi mintául felhasznált verseit eddig csak SZILÁDY Áron közölte (Gyarmathi BALASSA Bálint *Költeményei*, Bp., 1879, 291–295, 297–299, 302, 327).

²² Marullus verseit is SZILÁDY közölte: 256–259, 266, 298. Joannes Secundus XIX. basiumának Balassi versével párhuzamos sorait ECKHARDT Sándor közölte (*Balassi-tanulmányok*, Bp., 1972, 255–256).

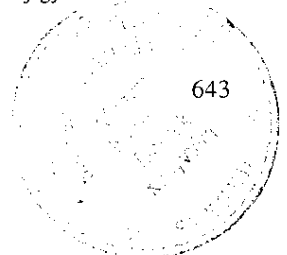
verseket, hiszen ez az idő legalább három esztendőre tehető az 1587 nyarán bekövetkezett elhidegülésig. A II. számú, Krisztina nevére szerzett ének is azt bizonyítja, hogy igenis írt. A XXXVI. ének azon megjegyzése, hogy „De ez Pethő Gáspárnénál vagyon”, szintén azt erősíti meg, hogy Dobó Krisztinának odaadta a verseit, és ebben az esetben önmagánál nem is maradt belőle kézirat. A Csáky-énekeskönyvben előkerült változat lehetett meg az 1589-ben már Pető Gáspárné Dobó Krisztinának.²³ Ezzel magyarázható a kódexbeli cím életrajzi utalása és az előkerült vers különbsége. Balassi a vers írásakor még nem kötetben gondolkodott. A kötet számára azonban át akarta alakítani a verset, a lírai önéletrajz kívánalmai szerint. Az előkerült vers viszont nem tartalmaz ilyen utalásokat, tisztán csak a mitológiai keretben marad.

Feltételezem, hogy Balassi Dobó Krisztinát Angerianus Caeliája nyomán Céliának nevezte el verseiben. A Caelia név a Caccilia származéka, de általában a caelum (coelum) = égbolt szót sejtették mögötte. Talán ez az oka annak, hogy a Célia-énekekben az égbolt csillaga Célia egyik gyakori epithetonja: „Két szemem világa, életem csillaga, szívem, szerelmem, lelkem” (C. II, 1); „Az ország csillaga, szerencsés világa, hogyha fejemre terjedt” (C. III, 4); „Mihent közikben kél Caelia, akinél égnek nincs szebb csillaga” (C. IV, 4). Szinte kézenfekvő, hogy ha valaki a Caelia nevet tartalmazó irodalmi mintát követi, az első esetben ezt a nevet veszi át, és nem rögtön változtatja Juliára. A szoros utánzás az elsődleges lépés, a változtatás a későbbi.

Az előbbieket alapján nem látszik érdektelennek, hogy a II. számú, Krisztina nevére írt versben ezt olvashatjuk. „Tüntetvén előttem szép csillagom képét, vélem csak kívántatja” (1. strófa). Az LIII. ének mintájánál, Angerianus *Caelo comparat amicam* című versénél a caelum és a Célia név egybehangzása a poetica inventio forrása, amikor a költő a hét planétához hasonlítja a szeretőjét. Ezek a Krisztina = Célia azonosságának halovány jelei.

Amikor Balassi szakított feleségével, s ismét Losonczy Annának akart udvarolni az 1588-as esztendő kétséges elejétől, akkor a Célia-Krisztinának írt verseit is erre a nagy célra kívánta fordítani. Az Anna név azonban csak két szótagos, így a Céliával azonos szótagszámú Julia névre keresztelte el szerelmét, Losonczy Annát. Az LIV. énekben magyarázatképpen a két név, a valódi és a költői együtt is előfordul: „Szép Julia-Annám”. Az általunk Julia-énekeknek ismertek között sok olyan lehet, ahol a Julia név helyén Célia volt eredetileg. Erről árulkodik a csillag szó felbukkanása a Julia-énekek közt: „Ő szemem világa, árnyéktartó ága, jó szerencsés csillaga” (L, 3). Nagyon érdekes a XLI. ének címének és az irodalmi mintának a szembeállítását. Angerianusnál: *De Caelia venante* – Balassinál: „De Julia venante, a Julia vadászatjáról, kit írva küldött volt Juliának, azon nótára, de voce ad vocem ex Angeriano.” Angerianus nevének ez az egyetlen említése a kódexben. (Balassi e versnél sem gondolt még kötetre, hiszen a cím szerint elküldte Juliának.) Később Balassi már óvatosabb volt, hiszen Fulviának nevezte

²³ ÖTVÖS Péter, *A Csáky-énekeskönyv*, ITK, 1980, 486–509. – A kérdéses vers a 2. jegyzetben felsorolt kiadások függelékében, a kétes hitelűek között olvasható.

el – 1592 körül – legújabb szerelmét, s így biztosította a névcseré lehetőségét.²⁴ Azaz ad absurdum az is előfordulhat, hogy olyan kézirat kerül elő, amelyben az általunk Julia névével ismert versben a Fulvia név szerepel.

Ezek után vessünk még egy pillantást a Célia-énekekre! Általános az a vélemény, hogy ezek a versek sok tekintetben különböznek a Julia-énekektől. Formaviláguk egységesebb, letisztultabb, a terjedelmük is rövidebb. A rímtechnika itt a legkifinomultabb. Csak egy-egy gondolatot bontanak ki ezek a versek, s egymással csak laza kapcsolatban állva nem illeszkednek határozott életrajzi kerettörténetbe. Tartalmi, stilisztikai tekintetben pedig már manierista vonások is megjelennek bennük.²⁵ Jóllehet ezek a megállapítások igaznak látszanak, mégsem azt bizonyítják, hogy a Célia-énekek Balassi újabb korszakát jelentik, hanem inkább azt, hogy a poéta meglévő versei közül mily nagy tudatossággal válogatott céljai érdekében. Ennek köszönhető az, hogy a Julia-énekek arculata más, mint a Célia-énekeké. De még így is akad a tíz Célia-vers között két olyan, amely a Julia-ciklus énekeihez hasonló. A VIII. és a IX. számú Célia-vers folyamatos gondolatmenetével elüt a többitől, hiszen azok fő jellegzetessége az, hogy strófáik szinte felcserélhetőek az értelem rontása nélkül. A VIII. Célia-vers a nagyciklus V., XIV. és XXI. számú darabjával tart felépítésbeli rokonságot. Keletkezése éppúgy a *Szép magyar komédia* írása idejére esik, mint az LVIII. számú Julia-éneké, ugyanis mindkettőben egy-egy strófa tartalmilag Castelletti darabjából ered. A VIII. Célia-vers 2. strófája:

Átkozott gyanúság, kétséges bosszúság, gyógyíthatatlan mérég,
Ahová te beférsz, onnan nehezen térsz, odaragadsz, mint kéreg,
Bétöltöd mérgeddel, kit szercelem legel, a pokolbéli féreg!

Szép magyar komédia, Actus II. Scena IV.: „BRISEIDA: Óh, dühös gyanúság! mely igen elfolyja embernek szívét az te halálos mérged! Ím, mely hamar bétöltöd keserő méreggel az oly szíveket, azkiket az szerelem gyönyörűséggel s édességgel táplál.”

A versek válogatásánál Balassinak másfajta szempontokat is figyelembe kellett vennie. Így nem véletlen, hogy az egyetlen Angerianusból vett Célia-ének, a IV., „kiben az Célia feredésének módját írja meg”, végül is nem került a Julia-ciklusba. Az effajta intimitás idegen lett volna attól a mitológiai kerettől, amelyben a ciklus egésze zajlik. Nota bene: Csokonai *Feredés* című versét pedig a cenzor iktatta ki a Lilla-versek közül!²⁶ Talán az életből vett esemény volt az ihletője a VII. Célia-versnek, amelyben az öccse halála miatt „kesergő Céliáról” ír a poéta. A régi magyar nyelv még nem ismerte az uno-

²⁴ Fulvia neve Balassinak 1593-ban Batthyány Ferenchez küldött két levelében és a *Saját kezű versfüzérben* bukkan fel. Tóth István felvetése, hogy Fulvia Balassi Istvánné Zrínyi Ilonával lenne azonos, azért nem lehetséges, mert az asszony már 1577 előtt meghalt (TÓTH István. *Balassi Bálint apácaszökevénye és a Fulvia-kérdés*, ItK, 1977, 389–395). – Ha *Az erdélyi asszony kezéről* című vers Fulviáról szólna, úgy a Batthyány Ferenc köreiben lévő egyetlen Erdélyből jött asszony nem más, mint Nádasdy Ferencné Báthory Erzsébet (1560–1614).

²⁵ KOMLOVSZKI Tibor, *A Balassi-vers karaktere*, Bp., 1992, 9–11.

²⁶ Célia feredéséről lásd JANKOVICS József, *Egy Balassi-versszak értelmezéséhez*, ItK, 1975, 459–461.

kaöcs megnevezést, ehelyett öcsről, vagy körülírva: apámtól, illetve anyámtól való öcsről beszéltek. (A báty, hűg, néne is egyaránt jelölt testvért és unokatestvért is.) Véleményem szerint Céliának, azaz Dobó Krisztinának unokaöccse, Dobó Jakab halála miatt hullt „drágalátos könyve”. Dobó Jakab 1585. március 20-án, lováról leesve, 23 esztendőskorában lelte halálát.²⁷ Krisztina 25 éves volt ekkor. Balassi Bálint és Dobó Krisztina ekkor már három hónapja házasok voltak. A sárospataki esküvő miatt Dobó Jakab is háborgott, de a korábbi években barátságban lehetett Balassival. A „Szélllyel tündökle-ni...” kezdetű énekben Balassi vitéz társaként valószínűleg őt biztatta, hogy ne búsuljon, mégpedig a versfőkben szereplő Zsuzsánna miatt. Serédy Zsuzsánna eredetileg Dobó Jakab menyasszonya volt, majd 1582 végén egy Janusz Ostrogski nevű lengyel herceghez adták feleségül.²⁸ Ezt tanúsítja a Cupido gyermek-voltáról vitatkozó XLVI. ének: „Az Dobó Jakab éneke, az Már szinte az idő vala kinyílásban, ellen szerzett ének, azon nótára”. Ez a Julia-énekek közt furcsán ható vers eredetileg szintén a Céliához frottak között lehetett. A XLVI. ének kontrafaktuma, az „Ímé, ez szívembe lövé egyik nyilát” kezdetű verstördék szintén Dobó Jakabot idézhette, címe ugyanis, mutatis mutandis, ez lehetett: Az Dobó Jakab éneke mellett szerzett ének. Ez a vers kimaradt a Julia-ciklusból, így könnyen elképzelhető, hogy éppen ez a Célia-énekek hiányzó első darabja. A ciklus ugyanis az elején csonkán maradt fenn a Balassa-kódexben. A II. Célia-vers eleje hiányzik, s további részét pedig egy belső cím vágja ketté.²⁹ A „Kit csak azért mível, hogy esmét nagy tűzzel veszesse el életem” szavakkal kezdődő sortól meglévő ének a továbbiakban a „Cupido, nyiladnak magam vagyok-é csak célül támasztott jele?” mondattal folytatódik, amely jól kapcsolódik az „Ímé, ez szívembe lövé egyik nyilát” incipitű töredék ismert tartalmához.

A Varjas Béla által felismert JEADVIGAM versföket adó éneket Balassi egy Adviga (a Hedvig név régi változata) nevű nőnek írta eredetileg, de később kiegészítette az elején két strófával, amely értelmetlenné tette a versfőkben rejtőző eredeti nevet, s egyben alkalmassá tette az új rendeltetésre. Ezt az is bizonyítja, hogy a vers harmadik strófája incipitszerűen indul, s a további strófák tartalmilag élesen elválnak az első kettőtől. Csak a cím próbálja összefogni az elkülönülő két részt. Az Adviga nevére írt rész talán a Zsófi nevére írt és a Margitról szóló vers társaságába illik, s velük egy időben keletkezhetett. Akkor, amikor már Célia és Julia végképp elvesztek Balassi számára, vagyis 1589 tava-

²⁷ BÖM II, Bp., 1955, 150. Balassi András családi feljegyzései közt csak azért szerepel Dobó Jakab, mert egy ideig nevelt lányának, Serédy Zsuzsánnának szánta férjül.

²⁸ ILLESSY János, *Balassi Bálint és a Zólyomiak*, Századok, 1900, 801, 1. l. l. ábjegyzet. – Serédy Zsuzsánna 1596-ban, 30 évesen halt meg. A tarnowi székesegyházban ma is látható az ő és férje, Janusz Ostrogski térdeplő szobra azon a díszes síremléken, amelyet 1620-ban Johann Pfister készített. Ostrogski krakkói várnagyként egyike lehetett azon hercegeknek, akiknek társaságában Balassi idejét múlatta (vö. a 19. jegyzetnél idézett levéllel). Eckhardt Sándor figyelmét mindez elkerülte, s tévesen azt írta, hogy Serédy Zsuzsánnát Sándorfy Miklós országbíró-helyettes vette feleségül (BÖM I, 311. 2. l. ábjegyzet).

²⁹ Hogy a verset kettéfelé választó prózai szöveg valóban belső cím, és nem a másoló felejtette le előle a MÁSODIK szót, az igazolhatja, hogy kezdőszavai („Ugyanakkor, hogy...”) nem illeszthetők egy megelőző sorszámhoz, míg a ciklus összes további címét az adott sorszámhoz kapcsolódó „kiben”, illetve „kit” névmás vezeti be. A X. Célia-vers is két darabból áll, köztes címmel.

sza után. Ezt tanúsítja ez a helyesbített olvasatú verssor is: „Vidám kedvem helyett, kiből vészek mellett kétszer üszög rám áradt.”³⁰ Vagyis a poéta már kétszer égette meg magát, egyszer felesége, másszor Losonczy Anna miatt. Mindkettő 1589-ben, Balassi kibujdosása előtt nem sokkal ment újra férjhez. Az Adviga nevét rejtő versben a poéta közli Cupidóval, hogy most ne kísértse újabb szerelemmel, hiszen ezentúl már Marsot és Pallast tekinti urának. Ez a kísértés eredetileg nyilván Advigára vonatkozott, de Balassi a vers elejéhez tett két új strófával megváltoztatta az eredeti értelmet.

Balassi valószínűleg nem árulta el a Célia-énekek bevezetőjében, hogy a Célia név eredetileg kit fedett. Ennek megfelelően fiktív alakká változtatta Céliát, hiszen csak így illeszthette a 66 versből álló gyűjtemény után a róla szóló tíz éneket. El kellett tehát hitetni, hogy ezek egy Juliát követő nagy szerelemből születtek. Ezért van szükség az összehasonlításokra is.

Végezetül a *Fulviáról* című epigrammát, amelynek első két sora így hangzik: „Lettovább Juliát s letinkább Céliát ez ideig szerettem, Attól keservesen, s ettől szerelmesen vígan már búcsút vettem...”, az előbbieket fényben a következőképpen értelmezem: Balassi a legtovább szeretett Juliától, azaz Losonczy Annától, mint tudjuk, 1589 őszén keservesen vett búcsút. A leginkább szeretett Céliától, vagyis feleségétől, Dobó Krisztinától, annak idején, 1588 tavaszán, Juliába szerelmesen, vígan vett búcsút, hiszen feledtette bánatát a régi szerető kezének elnyerésébe vetett hit. Jefe történetjének fordítása mögött is allegória sejthető. Jefe a győzelem érdekében tett okatlan fogadalma következtében veszítette el azt, akit a legjobban szeretett: a leányát. Balassi a Julia kezének elnyerésére indított csatában azt fogadta meg, hogy nászajándékként verseskönyvet alkot. Szellemi gyermekét, verseskönyvét azonban nem kellett feláldoznia, csak átformálni és szavakban elégetni, hiszen ő az ütközetet sem nyerte meg.³¹

³⁰ KÖSZEGHY Péter, *XVI. századi magyar versek textológiai problémáiról*, ItK, 1984, 87. – Ez a javított sor bekerült az új kiadásokba is.

³¹ Buchanan *Jephtesének* címe is a fogadalomra utal: *Jephtes, sive votum*. Vö. HELTAI János, *Balassi és Buchanan Jephtese*, ItK, 1997, 541–549 (az 1994-es Balassi-konferencián előhangzott előadás).